

Pedagógusok szociális érzékenyítése – lehetőségek és kihívások

MiEgyMás – Szociális érzékenység fejlesztése a 14–18 éves korosztály körében

BIBOK ÁGNES – ERDEI ILDIKÓ

bibokagi@gmail.com – ildikoerdeif@gmail.com

*Katház Közhasznú Nonprofit Kft, Szeged –
Bartók Béla Elméleti Líceum, Temesvár*

Kulcsszavak: szociális érzékenység, szociális kompetencia, tréningmódszer, akkreditált pedagógus-továbbképzés, középiskolai korosztály

A középiskolai tanároknak szóló szociális érzékenyítő tréning, a *MiEgyMás* pedagógus-továbbképzési tananyag az *ÉrTed!?: Stratégiai partnerség a szociális érzékenység fejlesztéséért projekt*¹ egyik szellemi terméke. A programunk általános célja elsősorban a serdülőkorúak szociális érzékenységének fejlesztése, de a konkrét megvalósítás a megfogalmazott cél egyik elengedhetetlen előfeltételét vállalta fel: arra keresett választ, hogy hogyan valósítható meg a serdülőket tanító tanárok szociális érzékenyítése. A tanulmányban bemutatjuk, hogy miért éppen a serdülőkor a megfelelő erre a célra, hogyan fejleszthető a szociális érzékenység, milyen módszerek segíthetnek a cél elérésében.

A serdülőkorról alkotott elképzelések közül az egyik legelterjedtebb, hogy ez az időszak, amikor a stabil felnőtt személyiség alapja kialakul. Az, hogy a tizenévesek több tényezőt is képesek egyszerre figyelembe venni a probléma megoldásakor, hogy szélesebb tudásuk van a társadalmi normákról és az erkölcsi követelményekről, és hogy egyre inkább tudatosan bennük a felnőttkor közeledte, hozzásegíti őket egy integrált, felnőtt identitás kialakításához (Cole–Cole 2003).

¹ Erasmus + Strategic Partnership for Enhancing Social Conciousness (2015-1-HU01-KA201-013623)

Erikson (2002) a serdülőkori alapvető feladatának az identitásképzést tartja. A serdülő vagy kialakít egy szilárd személyes identitást, vagy különböző pszichológiai problémákkal kerül szembe későbbi élete során. A serdülőnek négy korábbi fejlődési krízist kell újra feldolgoznia: a bizalom megalapozását, az autonómia megalapozását, a kezdeményezés igényét és a teljesítmény igényét. Személyiségfejlődési modelljében a serdülőkori az ötödik szakasz, és az összes fejlődési szakasz közül a legfontosabb és a legkritikusabb. Ekkor nemcsak az a személy „életfeladata”, hogy megbirkózzon a nemi érés élményeivel és a felnőtt szerep bizonytalanságaival, hanem számot kell vetnie azzal is, hogy a korábbi szakaszokból mit hozott magával. Ebben a szakaszban megteremtődhet a szilárd „ÉN”, aminek birtokában már megengedheti magának az egyén, hogy többé ne kelljen ilyen intenzitással és tudatossággal foglalkoznia önmagával, jöhet valami az „identitás túl”. Erikson fő gondolata az, hogy a serdülők identitásképzésének folyamata attól függ, hogy: Hogyan ítélnék meg másokat? Mások hogyan ítélik meg őket? Miként vélekednek mások ítéleteiről? Mennyire képesek szem előtt tartani a kulturális társadalmi kategóriákat, amikor másokról ítélnék? Mindezek a jellemzők egyfelől megerősítik a szociális készségfejlesztés, érzékenyítés fontosságát, másfelől biztosítják az ehhez szükséges feltételeket.

A szociális érzékenységet a szociális kompetencia részeként tekintjük. Az elmúlt évtizedekben ugrásszerűen megnőtt a szociális kompetencia iránti érdeklődés. A szakmai és magánéletben egyaránt nélkülözhetetlen szociális készségek, a matematikai-logikai intelligencia teljhatalmát megszüntető érzelmi intelligencia, a sajátos készségeket, ismereteket és attitűdöket magában foglaló szociális kompetencia a tudományos publikációk, kutatások témájává vált. Goleman (1997) közismert értelmezésében a szociális kompetencia az érzelmi kompetencia egyik összetevője a személyes kompetenciák mellett, és mindkettő olyan tulajdonságok vagy képességek gyűjtőfogalma, amelyek az életben a sikerességet biztosítják. A személyes kompetenciák határozzák meg, hogyan irányítjuk önmagunkat, ide sorolja az érzelmek felismerését (érzelmi tudatosság, pontos önértékelés, önbizalom, intuíció képessége), az önszabályozást (érzelmi önkontroll, kongruencia, rugalmasság, optimizmus), valamint a motivációt (teljesítménymotiváció, elköteleződés, kezdeményező-készség). A szociális kompetenciák a társas kapcsolataink irányításában játszanak szerepet. Ide tartozik az empátia (képesség arra, hogy megértsük mások érzéseit, szükségleteit, meggyőződéseit), valamint a kapcsolatirányító képesség.

Stephens (1992) szociális készséglistája szintén jó körülírója a szociális kompetenciának és egyben a szociális érzékenyítés területeinek. A Stephens-féle modell elemei: a személyközi viselkedés (konfliktuskezelés, figyelemfelkeltés, üdvözlés, segítség másokon, viselkedés, pozitív attitűd mások iránt), az önmagával szembeni viselkedés (következmények vállalása, etikus viselkedés, érzelmek kifejezése, pozitív én-attitűd, -önelfogadás, felelősség a tanulásban, kapcsolatokban), a feladattal kapcsolatos viselkedés (kommunikáció feladatvégzés közben – kérdésre válaszol, figyelés feladatvégzés közben, csoporton belüli aktivitás, szívesen együttműködik, mások előtti szereplés vállalása) és a környezeti viselkedés (környezet megóvása, étkezési viselkedés, közlekedés).

Ezek a modellek abban segítenek, hogy megértsük a jelenség összetettségét és ebből adódóan a lehetséges feladatok és tartalmak sokszínűségét.

A társas készségek olyan készségek, amelyek lehetővé teszik, hogy másokból az általunk kívánt reakciót váltsuk ki, használva a meggyőző erőt, kommunikációt, konfliktuskezelést, vezetést, a változás katalizálását, kapcsolatépítést, együttműködést. A szociális képesség rendszerének összetevői: kommunikáció, szervezés, érdekérvényesítés, szociális tanulás, tolerancia, kapcsolatleremtés, szociális elfogadás, énefogadás.

A szociális készségek alakítása elsősorban csoportmunkában, saját élményű tanulással valósítható meg. Amikor egy csoport közös lélektani munkára, öntapasztalásra, tanulásra, élményszerzésre vállalkozik, minden résztvevőtől azt várják el, hogy spontán, őszinte, személyes módon forduljanak egymás felé, így segítsék a közös, eredményes tapasztalatszerzést. A csoportmunka a valóságot mintázó, „mesterséges csoportformációban” bontakozik ki, „olyan, mintha” közegben, amely csak a résztvevők munkája során válhat valódi csoporttá. Ez az „olyan, mintha” jelleg azt kívánja, hogy a résztvevők vegyék komolyan magukat, egymást és a feladatot, abban a „mintha világban”, amely konstruált valóság, átmeneti világ, játékszerű létforma. (Bagdy–Telkes 1995).

A csoportban a résztvevőknek nem méri a „teljesítményét”, nem függ csoportbeli viselkedéstől a jövőbeni valóságos (társadalmi) helyzetük, szabad próbaterappé válik számukra a csoport világa. Szabadabb, mint az iskolapad, hiszen az iskola falai közt minden viselkedés következményes. A csoport közege a próbák, próbacselekvések, kísérletezések terepe, a játék szabadságával, önfeledtségével és következménymentességével, a „játssza tanulás” örömtöbbségével, az optimális tanulási helyzet prototípusa: szabad, következménymentes valóságpróba.

Bagdy és Telkes (1995) szerint a csoportban megvalósuló tanulás sajátos. Amikor általában véve tapasztalatokat (ismereteket) szerzünk, egyszerre két tanulási szinten végzünk pszichikus munkát: az adott tartalom, ismeret „beprogramozása” képezi az első szintet. A második szint egyidejű történés az elsővel, és azt jelenti, hogy egyúttal mindig megtanulunk valamilyen kontextust is felismerni, szokássá tenni. Ez dönti el, hogyan fogjuk fel, miképp értelmezzük valaki viselkedését velünk kapcsolatban. A tanulás harmadik szintje – a személyiség: ezen a szinten megtanuljuk felismerni és ellenőrzésünk alá vonni saját észlelési, jelentésértelmezési szokásainkat. Rendkívül jelentős történésekről van szó ebben az önalakító, nézőpont-változtató folyamatban.

Ahhoz, hogy a 14–18 éves korosztály szociális érzékenységének fejlesztéséről beszéljünk, először az őket tanító pedagógusok szociális érzékenyítésének lehetőségét kell megteremteni, lehetőleg csoportmunkában, sajátélményű tanulás révén, hiszen ezek bizonyulnak a leghatékonyabbnak akkor, amikor szociális kompetenciáról, érzékenyítésről beszélünk. A tapasztalati tanulást nyújtó módszerek a technikák közül az alábbiak bizonyulnak hatékonyak (Bagdy–Telkes 1995), ezekre épül a kidozogott pedagógus-továbbképző tananyag is.

Mintanyújtás – A leggyorsabb tanulási mód egy képesség esetében valakinek a megfigyelése, az utánzás pedig a leghatékonyabb és a legkorábbi tanulási képességünk. A modellnyújtás hatékony eszköz mind a megfelelő viselkedés újra fellépési esélyének fokozásához, mind az új

viselkedési módok elsajátításához, fejlesztéséhez. A technikai eszközök használata jelentősen megnövelheti a viselkedés megfigyelését, elemzését.

Szerepjáték – A pszichodráából átvett technika. A résztvevőknek sok öröme van a megszemélyesítő, megelevenítő, „dramatizáló” cselekvésközpontú tevékenységekben. Lehetőségük van több szerep eljátszására, több helyzet kipróbálására. A megfigyelőknek is aktív szerepük van, hiszen megfigyelik majd elemzik a történeteket.

Brainstorming technikák – A szabad ötletfelbukkanások és az ötletek azonnali begyűjtését jelenti. Sajátos szabályok segítik elő a kreativitás szabad kibontakozását. A divergens gondolkodási, ötletkeresési megközelítést hangsúlyozza a válaszkérésben, és kizárja a kreatív alternatívák idő előtti kritikáját.

A bemutatott technikák mellett fontos szerepet töltenek be a *strukturált gyakorlatok* – ezek a technikák játékoságuknak, feszültségoldó és örömszerző funkciójuknak köszönhetően, közkedveltek a különböző tréningprogramokban. Rudas (1990) szerint a strukturált gyakorlatok előnyei a következők: erős célra orientáltság, a csoportdinamika kezdeti felgyorsítása, megkönnyített ismeretsajátítás, a csoportmunka fókuszálhatósága és tematizálhatósága és a csoport erősebb kohéziójának elősegítése.

A tanulmány második részében bemutatjuk a fenti elméleti megalapozásra épülő *MiEgyMás – Szociális érzékenység fejlesztése a 14–18 éves korosztály körében* c. továbbképzési tananyagot. A tananyagot ún. tesztkurzuson próbáltuk ki az akkreditálási eljárás elindítása előtt, 10–12 fő gyakorló pedagógus részvételével, akik szegedi és battonyai középiskolákból érkeztek.

A *MI(egy)Más: Szociális érzékenység fejlesztése a 14–18 éves korosztály körében* c. pedagógus továbbképzés egy kétéves nemzetközi együttműködés eredménye, amely az *Erasmus+ Stratégiai Partnerség a szociális érzékenység fejlesztéséért* c. projekt keretében zajlott. A 2015–2018 között megvalósuló projektben hat partner vesz részt, nevezetesen: a Katház Közhasznú Nonprofit Kft (Szeged) mint vezető partner, az Akademie Klausenhof (Hamminkeln), az Angers-i Egyetem Társadalomtudományi és Bölcsészettudományi Kar Földrajz Tanszéke, a Bátorkeszi Magán Szakközépiskola, a Socialna Akademija (Ljubljana) és a temesvári Bartók Béla Elméleti Líceum.

A képzés kidolgozása helyzettelemzési és -értékelési szakasszal kezdődött, amelyet a francia partner szociális földrajzzal foglalkozó kutatóival végeztünk el. A kérdőíves felmérés és elemzés 850 fős mintán készült, a mintavétel szegedi, temesvári és komáromi középiskolákban történt, meghatározott szempontok alapján. A felmérés eredményeinek felhasználása és egyéb rendelkezésre álló tapasztalatok alapján, a német partnerrel két-alkalmas *Képzők képzése* (Training of Trainers) eseményt tartottunk Szegeden, 10–12 fő részvételével. A képzői csapat fő feladata az volt, hogy közreműködjen a jelen harmincórás továbbképzés kidolgozásában, amihez két munkacsoportot állítottunk fel: az első a képzés tematikájának és moduljainak kidolgozását, míg a második a képzéshez kapcsolódó Módszertani segédlet elkészítését vállalta fel.

A kidolgozott képzési anyagot ún. tesztkurzuson próbáltuk ki az akkreditációs folyamat elindítása előtt. A kurzuson 12 pedagógus vett részt, akik a képzési esemény közben szakmai

szempontból (is) értékelték a modulok tartalmát, felépítését, valamint az egész képzés koherenciáját és gyakorlati hasznosíthatóságát. A szükséges javítások elvégzése után, 2018. májusában a képzési anyag megkapta az akkreditációs engedélyt, így 2018. szeptembertől hivatalosan is elérhető lesz a Katház Kft képzési kínálatában. A továbbiakban az akkreditált továbbképzés bemutatása következik.

A *MI(egy)Más: Szociális érzékenység fejlesztése a 14–18 éves korosztály körében*² címmel akkreditált tréningjellegű pedagógus-továbbképzés a 14–18 éves korosztályt tanító, nevelő pedagógusok, valamint a korosztállyal foglalkozó humán segítők (iskolapszichológus, gyermekvédelmi felelős) számára ajánlott. A harmincórás továbbképzés két fő céllal rendelkezik. Egyrészt, a tanulmány első részében említetteknek megfelelően, sajátélményű tanulás és érzékenyítő tréninggyakorlatok segítségével, növelni szeretnénk a képzést elvégző középiskolai pedagógusok társadalmi érzékenységét, empátiáját és ezirányú kezdeményezőkézségét. Másrészt, célunk, hogy a résztvevők képesek legyenek a szociális érzékenység szerepének hiteles közvetítésére a diákjaik között és diákjaik szociális érzékenységének növelésére is.

A képzés kétszer két napos időkeretben valósul meg, két trénerrel és 12–15 résztvevővel. Az első hétvége a személyes szociális kompetencia, és ennek részeként a személyes szociális érzékenység fejlődésére fókuszál, míg a második alkalom a résztvevő pedagógusok módszertani tárházának bővítését, iskolán kívüli/nemformális eszközökkel megvalósítható érzékenyítő programok bemutatását tűzi ki célul.

Mindkét hétvége különböző egymásra épülő modulokra tagolódik, amelyen a résztvevők csoportban vagy több kiscsoportban vesznek részt. Minden modulnak meghatározott, a szociális kompetencia részét képező, vagy hozzá kapcsolódó témája van, a modul feldolgozása reflexióval zárul. Az első hétvége a következő modulokból áll: bemutatkozás, csoportalakítás (szabályok közös kialakítása), személyes érzékenyítő tapasztalatok szerzése (páros és kiscsoportos gyakorlatok, közös tevékenység hátrányos helyzetű csoportokkal), önismeret: erősségek, gyengeségek, pozitív énkép, önbizalom, kommunikációs technikák (asszertív kommunikáció, értő hallgatás, kérdezőtechnikák, visszajelzés adása).

A második hétvége a módszertani tárházbővítésé, amelynek keretében új, innovatív, a képzés számára kifejlesztett modulok is megjelennek. Az ezekben való részvétel mellett, a második alkalom célja az is, hogy felkészítse a pedagógusokat ismert gyakorlatok, játékok átalakítására és meghatározott, feldolgozandó szociális témának, korosztálynak, csoportnak megfelelően új gyakorlatok alkotására is. A módszertani modulok között élő könyvtár, modellóra, diákprojektek támogatása és mentorálása szerepel.

A képzés további fontos eleme, hogy fórumot biztosít a témához kapcsolódó, mindennapi tanítási-pedagógusi munkából származó tapasztalatok cseréjére, esetek megbeszélésére szakképzett tréner vezetésével. Erre a csoportos munkaforma, a feladatokat követő reflexió, illetve a célzott brainstorming jellegű gyakorlatok adnak alkalmat.

² A képzési program tematikus, modulokra bontott részletes leírását ld. a tanulmány végén.

A képzési modulok áttekintése után érdemes rávilágítani a képzés újszerű elemeire. Egyrészt, a képzés témafelvetése, tartalma is újszerű, mivel a középiskolai korosztály szociális érzékenyítése témában eddig nem állt rendelkezésre akkreditált pedagógus-továbbképzési anyag. Másrészt, a képzés kidolgozása során számos régi módszert új formába öntöttek a tréner, illetve újat is kidolgoztak gyakorló pedagógus részvételével, mégpedig a modellóra formájában.

A modellóra egy 45 perces iskolai tanóra mintájára zajlik. A modellórát gyakorló pedagógus vezeti, aki egy meghatározott téma lehetséges tanórai feldolgozását mutatja be a résztvevők bevonásával. A résztvevők diákszerepbe kerülnek a gyakorlat során, így konkrét tapasztalat szerezhető a diákok oldaláról a szociális érzékenyítő feladatok megoldása során. A gyakorlat után reflexió és értékelés következik, amelyet a modellóra alapjául szolgáló óravázlat szakmai átbeszélése követ.

Végül, a *Mi(egy)Más* harmincórás továbbképzés jó példa a nemformális eszközök, a tapasztalati tanulás és az érzékenyítés formális környezetben való használatára. Valamennyi, az akkreditált képzési anyagban szereplő gyakorlat könnyedén alkalmazható a mindennapi iskolai nevelő munka során.

Összegzés

Tanulmányunkban a pedagógusok szociális érzékenyítésének lehetőségeit jártuk körül. A téma elméleti megalapozása során meghatároztuk, milyen fogalmi keretek között foglalkozunk a szociális érzékenyítéssel, rávilágítottunk a pedagógusok érzékenyítésének fontosságára mint a középiskolai korosztály ezirányú nevelésének előfeltétele. Végül, a serdülő korosztály jellemzésére került sor a szociális érzékenyítés területén.

A tanulmány második része a *A MI(egy)Más: Szociális érzékenységgé fejlesztése a 14–18 éves korosztály körében* c. harmincórás akkreditált pedagógus-továbbképzést mutatta be mint a pedagógusok érzékenyítésének egyik kiváló lehetőségét. A képzés kidolgozási folyamatának áttekintése után az egyes tematikai egységek ismertetése következett. Zárásképpen kiemeltük a továbbképzés újszerű elemeit, amelyek szintén kedvet adhatnak a képzés elvégzéséhez.

Irodalom

- Bagdy Emőke – Telkes József 1995: *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Cole, Michael – Cole, Sheila R. 2003: *Fejlődéslélektan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Erikson, Erik H. 2002: *Gyermekkor és társadalom*. Budapest: Osiris.
- Goleman, Daniel 1997: *Érzelmi intelligencia*. Budapest: Háttér.
- Rudas János 1990: *Delfi örökösei*. Budapest: Gondolat.
- Stephens, Thomas M. 1992: *Social skills in the classroom*. Odessa: Cedars Press.

Social consciousness education of high school teachers – opportunities and challenges

Mi(egy)Más – Social consciousness education among 14–18 year old students

The present article discusses the possibilities of social consciousness education among youngsters aged 14–18. Having examined a theoretic basis on the issue, a concrete example is presented in the form of a new state-accredited former education course for high school teachers.

Recently social consciousness and sensibility have become more valuable and discussed. It turned out to be a key issue for achieving success both in personal and professional life. Such increased importance of social consciousness justifies its integration into school education. However, this integration also has some preconditions, such as high-quality teachers' trainings and teachers trained in social consciousness education. Replying to this need, the professional team of Kathaz Public Benefit Nonprofit Ltd has developed a 30-hours state-accredited former education course for high school teachers in the topic of social consciousness education. The course, based on teamwork, experimental learning, brainstorming techniques and regular reflection, gives concrete, useful and applicable knowledge for social consciousness education of high school students.